

מבט על, גיליון 794, 8 בפברואר 2016

לקחי העבר, יעדי העתיד: שאלת המכה המקדימה על מנהרות החמאס

עמוס ידלין

עבור ישראל, השאלה, היא לא רק כיצד לפעול מול המנהרות שחופר חמאס, אלא כיצד ייראה העימות שיפרוץ לאחר הפעולה. סבבי הלחימה החוזרים נגד חמאס ברצועת עזה מאז 2009 לא השיגו את היעדים האסטרטגיים הנחוצים: השגת הרתעה ארוכת טווח, פגיעה קשה בחמאס והחלשתו והטלת מגבלות חמורות על התעצמותו הצבאית. אין זו הפתעה שחמאס, המכין את עצמו בימים אלו לעימות הבא עם ישראל, משקיע מאמץ מרוכז בחפירת מנהרות. מערכת "צוק איתן" הוכיחה לו שהמנהרות ההתקפיות, שנחפרו מתחת לגבול הרצועה, היו כמעט הכלי האסטרטגי היחיד, שבאמצעותו זכה בהישג משמעותי. מרבית ה"הפתעות" והמאמצים הצבאיים האחרים של חמאס – רקטות ארוכות טווח, כטב"מים וקומנדו ימי – נחלו כישלון חרוץ. המנהרות הוכחו ככלי צבאי בעל יכולת פגיעה קשה בישראל – נוסף להרג חיילים על ידי אנשי חמאס שיצאו מהמנהרות, דבר קיומן יצר תבהלה בחבל ארץ נרחב. על רקע זה נגררה ישראל למהלך קרקעי מוגבל, ולעימות בן 50 יום שהסתיים ללא הסדרה, הכוללת את פירוז הרצועה.

את היחסים בין הצדדים מאפיין בעת הנוכחית חוסר רצון הדדי להיגרר לסבב עימות נוסף. מבחינת ישראל, אי-רצונה בהסלמה מונע טיפול גלוי בהתעצמות חמאס, ומדיניותה מתאפיינת בפסיביות כפויה הנגזרת מהקושי לאכוף אי-שימוש באספקה שמוכנסת לעזה, ובפרט חומרי בנייה – הגם שבסבירות גבוהה אספקה זו מנוצלת למטרות התעצמות צבאית. אמנם, הצהרתו הפומבית של אסמאעיל הנייה על אודות חפירת המנהרות וחששות האזרחים בעוטף עזה עוררו את הדיון באיום הזה, אך יש להבין כי אין מדובר במצב חדש, אלא באתגר שמוכן לעומקו על ידי הדרג הצבאי והדרג המדיני בישראל. מכיוון שכך, חשוב שהדיון בשאלת התגובה הישראלית יהיה שקול ויטייחס גם לאפשרות הכמעט וודאית של ההסלמה הצבאית שתבוא בעקבותיה וליעדיה של הסבב הבא, ולא רק למשמעויותיה של תגובה מידית.

בארגון הכלים הנוכחי של ישראל אין אמצעים להרתיע את חמאס מלהמשיך בבניין כוחו, לרבות חפירת מנהרות. פעולות לשיקום הרצועה עשויות להשפיע על נכונותו להתעמת צבאית עם ישראל בטווח הזמן הקצר, אך לא לגרום לו לזנוח את שאיפותיו הצבאיות בטווח הבינוני והארוך. לפיכך, הסוגיה המרכזית הניצבת לפתחם של מקבלי ההחלטות בישראל, היא מהו הקו האדום, שחצייתו על ידי חמאס תחייב פעולה צבאית יוזמה נגד המנהרות. נראה, כי קו זה צריך להיות איתור מנהרות החוצות בוודאות את הגבול, וודאות או הערכה בסבירות גבוהה שבחמאס יש החלטה לפתוח בפעולות צבאיות נגד ישראל בטווח הזמן המידי.

במציאות כזו, שבה המצב המתהווה נתפס כבלתי-נסבל, ישראל נהגה בעבר לשקול מתקפת מנע, או מכה מקדימה. מתקפת מנע, היא יוזמה לפעולה נגד בנין כוח אסטרטגי של האויב – ללא מידע קונקרטי מקדים על עיתוים של הפעלת האיום ומימושו על ידי האויב. מכה מקדימה גם היא תקיפה לפני תקיפה מצד האויב, אך היא מתבצעת כאשר יש וודאות לגבי כוונתו להפעיל כוח בעיתוי קרוב. מתקפת מנע ומכה מקדימה מוכרות היטב בתפיסת הביטחון של מדינת ישראל, החל במבצע סיני ב-1956 (מלחמת מנע), במבצע "מוקד" ב-1967 (מכה מקדימה), דרך תקיפת הכור בעיראק ב-1981 ועד התקיפה המיוחסת לה את המתקן הגרעיני בסוריה ב-2007 (מתקפות מנע). אולם, רוח התקופה, קרי אי-הסובלנות בזירה הבינלאומית ליוזמות התקפיות וכן השתנות הסביבה האסטרטגית והיות האויב במקרים רבים מעורב באוכלוסייה אזרחית, הקטינו את היכולת ליישם מתקפת מנע ומכה מקדימה כאחת, וכן את האפקטיביות שלהן. לראיה, בשנים האחרונות מתקיים דיון, גם ציבורי, על נחיצותן של מתקפות מנע נגד יכולות צבאיות שבונה חזבאללה בלבנון, אשר גלום בהן איום חמור בהרבה מזה שבמנהרות חמאס, ועד כה טרם התקבלה החלטה לפעול נגד מערכים אלו. האם מול חמאס ההיגיון שונה? גורם קריטי, שיוכל לסייע בקבלת החלטה שכזו, הוא קיומו של מודיעין איכותי. היעדר מודיעין מדויק באשר למיקומן של המנהרות הופך את הסוגיה לתיאורטית ויוצר מצב שבו הדרך היחידה עבור ישראל לטפל באיום היא לכבוש את הרצועה ולפגוע אנושות בשלטון חמאס, אם כי

תוך נטילת סיכון של ביקורת בינלאומית ופגיעה נרחבת באזרחים. מהלך רחב זה, המחזיר אותנו לשלום בעזה, איננו מומלץ. לעומת זאת, תמונת מודיעין מהימנה מייצרת מספר חלופות.

החלופה הראשונה עבור ישראל, היא טיפול נקודתי במנהרות אשר חוצות גדר וחפורות לתוך שטחה. במקרה זה על הפעולה להיות מצומצמת וממוקדת במנהרות החוצות, נתמכת מודיעין מדויק ומגובה במסרים לחמאס שזהו צעד מניעתי וכי אין הוא מבטא כוונה להסלמה. החלופה השנייה, היא טיפול מערכתי, הכולל את כל המנהרות בטווח של 3-4 ק"מ מהגדר – עד פאתי השטח העירוני ברצועה. זהו מתווה רחב יותר, אם כי גם הוא מתוחם בהיקפו, המבוסס על דפוס הפעולה הקרקעית של צה"ל ב"צוק איתן". החלופה השנייה, ובמידה פחותה יותר החלופה הראשונה, טומנות בחובן היתכנות גבוהה להסלמה ולהתפרצותו של סבב לחימה רחב היקף נוסף.

לכן, לא מומלץ לישראל לאמצן ועדיף לה לבחור בחלופה שלישית, שעיקרה הבלגה, פיתוח מענה טכנולוגי ושיפור המודיעין תוך כוונה להאריך את תקופת השקט ככל שניתן. כמובן, אם תפוח ותיושם טכנולוגיה לאיתור ו/או חסימת מנהרות יהיה קל יותר לאמץ את חלופת ההבלגה ובניית המוכנות לעימות הבא. טכנולוגיה כזו תעניק לישראל את מרחב הנשימה הדרוש לה, כדי להכין תכנית פעולה מול חמאס בידיעה כי המנהרות לא יהיו עוד קלף אסטרטגי מפתיע כפי שהן כיום – כמו שמערכת "כיפת ברזל" הוכיחה בסבבי הלחימה האחרונים שיש לה ערך אסטרטגי חשוב ביותר על שום יכולתה לנטרל כמעט לחלוטין את איום הירי תלול המסלול, ברוב האזורים בישראל. יש להניח, כי כיפת ברזל "תת קרקעית" תשנה עבור ישראל את מצב הפתיחה שלה בעימות הבא. מסיבה זו ראוי למצוא במהירות פתרונות תקצוב, שיאפשרו ליישם את הטכנולוגיות המבטיחות איתור מדויק של מנהרות. אולם, כל עוד פתרון כזה אינו בשל, אזי ככל שתגבר הוודאות לפרוץ עימות בעתיד הקרוב, כך יהיה צורך לטפל בעדיפות ובעוצמה בסוגיית המנהרות – גם דרך מכה מקדימה.

החלופות שפורטו אמנם נבדלות ביחסן לשאלת מתקפת המנע או שאלת המכה המקדימה, אך הנחת יסוד אחת משותפת לכולן: העימות הבא, במוקדם או במאוחר, ייכפה עלינו על ידי חמאס. לכן, ככלל אצבע יש להעדיף את אופציית המכה המקדימה. מכאן, השאלה הראשונה שצריכה להישאל, שבראייה אסטרטגית חשובה יותר משאלת המנהרות, היא מה תכליתו של עימות עתידי ומה מידת המוכנות של ישראל אליו. עצם קיומו של המאזן האסטרטגי הנוכחי בין ישראל לחמאס הוא כשל שמקורו בהיעדר תכלית אסטרטגית נכונה לעימותי העבר. אופן התנהלות המערכה ב"צוק איתן" לא חתר לשינוי המציאות בין הצדדים ביום שאחרי, ואכן, ישראל וחמאס נותרו למעשה ב"תיקו אסטרטגי א-סימטרי", שלא הבטיח שינוי מהותי במצב שקדם ליציאה למערכה. סיבוב נוסף לפי אותם כללי משחק – אינו מומלץ, שכן הוא יגבה מחיר יקר משני הצדדים ללא תוצאות חיוביות לביטחון ישראל בטווח הרחוק.

לכן, בטרם יציאה למערכה כלשהי על ישראל לברר עם עצמה את השאלות הבסיסיות ביותר ביחס למטרות שלשמן היא פועלת, ומה מידת היתכנותן: כיצד ניתן לפגוע אנושות בזרוע הצבאית של חמאס עד כדי הכתבת תנאי סיום טובים יותר? מה הדרך למנוע מחמאס התעצמות עתידית? האם שמירת החמאס ככתובת האחראית בעזה היא אינטרס ישראלי, או שנכון להשתחרר מהנחה זאת ואף לחתור לסיום שלטון החמאס בעזה?

לסיכום, בסל השיקולים הנוכחי אל מול רצועת עזה הפתרון האופטימלי עבור ישראל הוא מציאת פתרון טכנולוגי נגד איום המנהרות ההתקפיות, שיאפשר לדחות את העימות הבלתי-נמנע עם חמאס ולהגיע אליו מעמדה יותר טובה לכשיפרוץ. אולם, אי-הבשלתו של פתרון כזה יוצר דילמה בנקודת הזמן הנוכחית לגבי אופן הפעולה הרצוי. על ישראל לקבוע כי הבנה שיש מנהרות שחצו את קו הגבול לישראל ושחמאס מתכוון לפעול מהן תחייב מכה מקדימה. אם בעקבות מתקפה כזו תהיה הסלמה לעימות מלא – עליו להיות קצר ורב עוצמה, מבוסס על תכלית אסטרטגית ברורה ובעלת אופק לשינוי משמעותי במאזן הכוחות ובדינמיקה שבין הצדדים – בשונה מכל הסבבים הקודמים. כל בחירה אחרת תביא אותנו לנהל את אותו דיון במהלך 2016, לאחר עוד עימות מול חמאס ברצועת עזה.